

۱۱- دستگاه سه‌گاه

در میان گامهای موسیقی ایران سه‌گاه تنها دستگاهی است که فواصل آن با سایر گامها (شور - همايون - ماهر - اصفهان - چهارگاه) فرق دارد و از نقطه نظر نتهای (شاهد - تونیک - ایست) که نتهای عمدۀ گامها می‌باشند ویژگی‌های مخصوص به خود دارد. در گامهای سایر دستگاهها، مایه و تونالیتۀ دستگاه را به نت آغازین گام می‌شناختیم ولی در گام سه‌گاه مایه آواز، با درجه سوّم گام شناسائی می‌گردد، و همین درجه سوّم گام، نت ایست و شاهد نیز محسوب می‌گردد.

بنابراین اهمیّت درجه سوّم گام سه‌گاه به این خاطر است که دو نت مهم معرف یک گام در روی آن مجتمع شده‌اند (ایست - شاهد) اما در عین حال این نکته را نباید فراموش کرد که سه‌گاه به غیر از نت ایست روی درجه سوّم، نتهای ایست دیگری نیز دارد که در صورتی که روی

۱ - منظور از قدیم‌الایام تا زمانی است که ردیف موسیقی ما به صورت مدون درآمد. (تقریباً اوآخر دوره قاجاریه) (ن)

آنها ایست شود معرف گوشه‌های مختلف این دستگاه خواهد بود.^(۱)

بدین صورت که اگر:

۱- روی درجهٔ اوّل گام ایست کنیم (شاهد گوشةٌ مخالف است)

۲- روی درجهٔ سوّم گام ایست کنیم (شاهد برای درآمد آواز و فرودهای آخر جمله‌ها و همچنین شناساندن مایهٌ سه‌گاه)

۳- روی درجهٔ سوّم در فاصلهٔ اکتاو (شاهد برای گوشةٌ مغلوب)

۴- روی درجهٔ پنجم ایست کنیم (شاهد برای گوشةٌ زابل)

۵- روی درجهٔ ششم گام ایست کنیم (شاهد برای گوشةٌ مویه)
لیکن در مجموع خواننده می‌تواند فقط در هنگام تصمیم بر اجرای یکی از گوشه‌های فوق الذکر فرود را روی شاهد سه‌گاه (درجهٔ سوّم) انجام دهد.

مثلاً در هنگام اجرای گوشةٌ مویه روی نت شاهد زابل ایست نکند و یا از مخالف روی نت شاهد مویه ایست نداشته باشد و پس از اجرای ملودی هر کدام از گوشه‌ها فرود نهایی و کامل را روی شاهد سه‌گاه انجام دهد.

به هر حال دستگاه سه‌گاه با توضیحات و ویژگیهای مذکور، دارای چنین فوایدی است:

۱- بین درجهٔ اوّل تا دوّم یک پرده

۲- بین درجهٔ دوّم تا سوّم سه‌ربع پرده

۳- بین درجهٔ سوّم تا چهارم سه‌ربع پرده

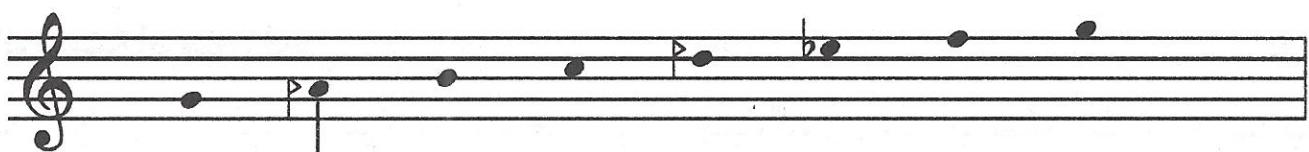
۴- بین درجهٔ چهارم تا پنجم یک پرده

۵- بین درجهٔ پنجم تا ششم سه‌ربع پرده

۶- بین درجهٔ ششم تا هفتم سه‌ربع پرده

۷- بین درجهٔ هفتم تا هشتم یک پرده

۱- البته موضوع ایست روی نتهای مختلف گام سه‌گاه و جلوهٔ هر کدام از گوشه‌های آن می‌تواند به تناسب در گامهای دستگاههای دیگر نیز صدق نماید. ولی حالت ملودیک آواز، سه‌گاه و ایستهای مکرر روی این نتها باعث چنین قضاوتی شده است و این خود دلیلی دیگر است بر ممیز شدن گام سه‌گاه از سایر گامها.^(۲)

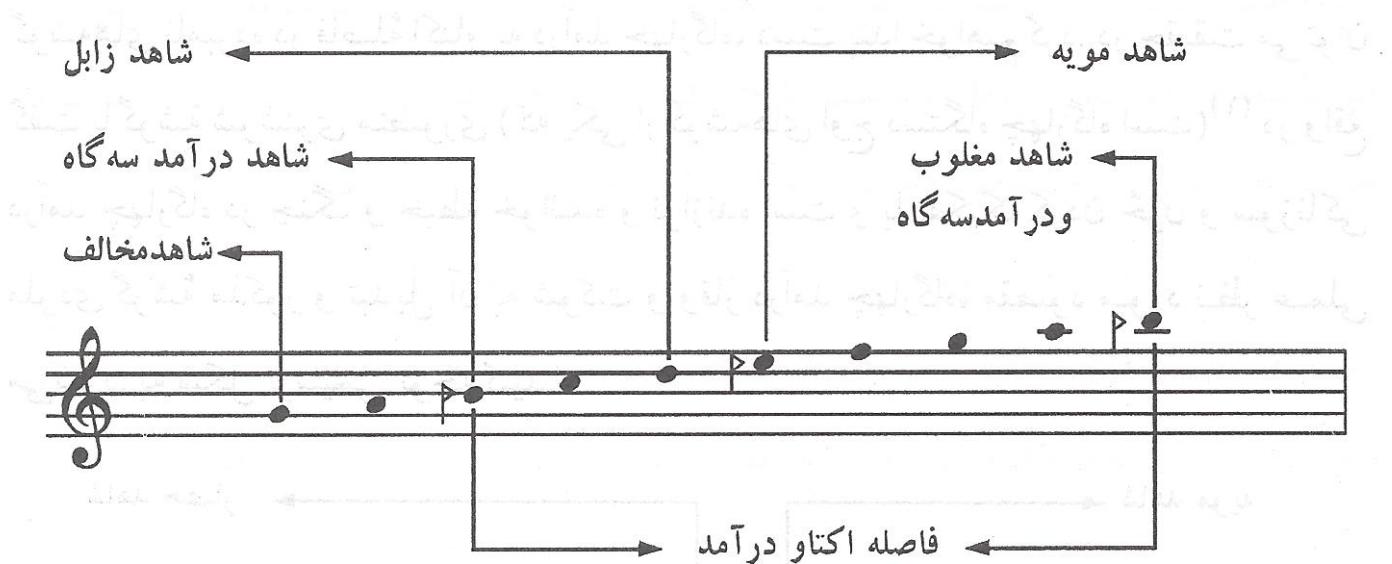
محل نتهای شاهد - ایست و شناسه مایه سه گاه Lap

نمایش فواصل گام سه گاه روی خطوط حامل از مایه Si کرن (نت شاهد)

این نکته بسیار ضروری است که در گام سه گاه اگر بخواهیم مایه آواز را به تونیک بشناسیم در حقیقت مایه گوشه مخالف را نام برده‌ایم، چرا که محور اصلی آواز سه گاه درجه سوم آن است.

برای دستیابی به اکتاو آواز سه‌گاه، و اینکه نت توپیک آن قابل انطباق با چه گوشه‌ایی در فاصله هنگام است، باید ابتدا به درجات و قرار گوشه‌های مهم دستگاه سه‌گاه روی هر یک از درجات گام توجه نمود.

به شکل زیر توجه کنید:

چنانچه در نمودار ترسیمی مشهود است، در صورتیکه که بخواهیم به اکتاو درآمد سه‌گاه دست یابیم، پس از خواندن گوشة مخالف، گوشة مغلوب (که در حقیقت اوج سه‌گاه است) را خوانده و با توجه به این موضوع که گوشة مغلوب و درآمد سه‌گاه درنت شاهد مشترکند با تبدیل ملودي گوشة مغلوب به درآمد سه‌گاه عملاً به روی درآمد، دست پیدا خواهیم نمود.

* - چنانکه در فصل فواصل گامها در قسمت ماهور گفته شد، ساختار ملودي درآمد ماهور به گونه‌ایی است که از نیم‌گام الحاقی به نیم گام اوّل ماهور، شروع شده و سپس توپیک ماهور را کانون و شاهد قرار می‌دهد، همین مسئله باعث آن است که عملاً درجات ششم و هفتم ماهور نیز بیکار نبوده و نقشی به سزا داشته باشند. (شبیه این مسئله رادر گام شور نیز داریم و بنام درآمد خارا می‌شناسیم) «ن»